

Barbara Grzybek, Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Oddział w Bolesławcu - Romowie w Lubaniu 1948-1955 na podstawie źródeł Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Oddział w Bolesławcu.

Romowie zgodnie z ustawą z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym stanowią w Polsce mniejszość etniczną.

„Mniejszością etniczną, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;
- 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
- 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
- 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, od co najmniej 100 lat;
- 6) nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. Za mniejszości etniczne uznaje się następujące mniejszości: 1) karaimską; 2) łemkowską; 3) romską; 4) tatarską”<sup>1</sup>

Pierwszy dokument poświadczający obecność Romów w Polsce datowany jest na rok 1401 i pochodzi z Krakowa.<sup>2</sup>

Obecni są na terenie naszego kraju od XIV pierwsze wzmianki historyczne pochodzą z 1401 roku, dotyczą ziemi trzeźniowskiej.

Dzieli się na cztery zasadnicze grupy (szcypy), które różnią się między sobą dialektem języka romskiego, trybem życia i obyczajami:

- Polska Roma
- Bergitka Roma, Sanocka Roma
- Kełderasze
- Lowarzy (Lowari)<sup>3</sup>

Cygan czy Rom, sami określają się we własnym języku – Rromani (Rom), człowiek, mężczyzna. Sprawę terminologii określono w 1971 pod Londynem gdzie odbył się I Światowy Kongres Romów. Zaprezentowano tam po raz pierwszy flagę romską oraz hymn, a także zalecono używanie w językach narodowych określenia „Rom” w miejsce słowa „Cygan”. Podczas II Światowego Kongresu Romów w 1978 w Genewie powołano do życia Międzynarodową Unię Romów (rom. Romano Internacionalno Jekhetani Union, ang. International Romani Union – IRU).<sup>4</sup>

Tematyka osiedlenia się i życia Romów w Lubaniu została podjęta po raz pierwszy na sesji popularno-naukowej zorganizowanej przez Muzeum Regionalne 15 maja 2007 roku. Referatem „Romowie w Lubaniu w początkach lat pięćdziesiątych”, zostały omówione źródła

<sup>1</sup> Dz.U.2005 Nr 17 poz.141 z późn. zm.: Dz.U.2017r., poz.823.

<sup>2</sup> <https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/romowie>

<sup>3</sup> J. Ficowski, Cyganie na polskich drogach, Kraków 1985, s. 152.

<sup>4</sup> Rocznik Wrocławski 2006, t. 10, Ł. Sołtysik, Romowie we Wrocławiu w latach 1945-1955, s. 199.

do dziejów tej społeczności mieszkającej na terenie miasta praktycznie od zakończenia II wojny światowej<sup>5</sup>.

Na Dolny Śląsk przybyli Romowie (Bergitka Roma, Sanocka Roma) z terenów Podkarpacia prawdopodobnie już w 1945 roku. Przesiedleni zostali także w wyniku akcji „Wisła” razem z rodzinami Łemków i Ukraińców. Była to bliżej nieustalona liczba osób<sup>6</sup>. Znaczna część Romów z grupy Bergitka Roma przybyła na Ziemię Zachodnie dobrowolnie w poszukiwaniu łatwiejszego życia. W propagandzie oficjalnej jak i tej szeptanej Ziemi Odzyskane, przedstawiane były jako tereny „wielkich możliwości” (handel wymienny, szaber).

Cechą charakterystyczną tej grupy romskiej był fakt, że od wieków prowadzili osiadły tryb życia, zajmowali się kowalstwem, kotlarstwem, posiadali także własne gospodarstwa rolne, najmowani się do ciężkich mało płatnych prac, np. przy budowie dróg. Traktowani byli przez pozostałe grupy romskie jako grupa o niższym statusie społecznym, powodem było rzekome odejście przez nich od zasad romanipen.

Motyw tego niższego traktowania pojawia się także we wspomnieniach duszpasterzy, gdy w grę wchodziło małżeństwo, obowiązywał zakaz poślubienia Roma z tej nacji<sup>7</sup>.

Po przybyciu do Lubania zostali zameldowani na takich samych zasadach jak pozostała ludność oraz otrzymali z przydziału, opuszczane przez wysiedlaną ludność narodowości niemieckiej mieszkania, zlokalizowane najczęściej w centrum miasta (określane wówczas jako śródmieście), ulica Ratuszowa, Łużycka. Przy tej ostatniej ulicy potomkowie pierwszych lokatorów mieszkają do dnia dzisiejszego<sup>8</sup>.

Pierwsza źródłowa wzmianka w zasobie miejscowego Oddziału Archiwum Państwowego<sup>9</sup> to uchwała nr 89, data 21, 22 XII (1948r.): „M.R.N. w Lubaniu, na wniosek ob. Witkowickiego, jednogłośnie uchwaliła: polecić Komisji Kontroli Społecznej przeprowadzenie kontrol w domach zajmowanych przez cyganów poczem w wypadku stwierdzenia brudu i dewastacji wystąpić z odpowiednim wnioskiem do władz miarodajnych”<sup>10</sup>. Podobne informacje źródłowe odnoszą się do sytuacji Romów w innych miastach Dolnego Śląska<sup>11</sup>.

Prezentowany wówczas pogląd i ocena Romów w wielu miejscach i środowiskach pozostaje do dnia dzisiejszego<sup>12</sup>.

---

<sup>5</sup> B. Grzybek, Romowie w Lubaniu w początkach lat pięćdziesiątych, pięćdziesiątych. s. 39-46, w: Materiały z sesji popularno-naukowej poświęconej problematyce romskiej 15 maja 2007.

B. Grzybek, Romowie w Lubaniu, s.43-50, w: Między Błękitem nieba, a zielenią lasów, opracowała Bożena Adamczyk-Pogorzelec, Lubań 2008.

<sup>6</sup> Internacjonalizm cz...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944-1989), Wrocław - Warszawa 2011, Ł. Sołtysik, Romowie w polityce komunistycznych władz w Polsce (1944/1945-1989), s. 253.

<sup>7</sup> Anna Lubecka, Bergitka Roma. Tożsamość kulturowa, Kraków 2005, s.255.

<sup>8</sup> Księgi meldunkowe miasta Lubań z lat 1948-1958, 44 księgi, zachowane w stanie niekompletnym w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, Oddział w Bolesławcu.

<sup>9</sup> Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, od 2014 roku Oddział w Bolesławcu.

<sup>10</sup> AP, Oddział w Bolesławcu, MRN i Zarząd Miejski w Lubaniu, 1948-1951, sygn. 36/ 27, s. 26.

<sup>11</sup> Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 2007, nr 2, Ł. Sołtysik, Romowie na Dolnym Śląsku w latach 1945-1949, s. 203, s. 205.

<sup>12</sup> Stereotypy, strach i niewiedza, czyli dlaczego Polacy nie lubią Romów [Wywiad] – <https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/romowie-w-Polsce>. 08.03.2021.

Zarządzeniem z 18 października 1949 r. wydanym przez Ministerstwo Administracji Publicznej podjęto pierwszą próbę rejestracji ludności romskiej jako oddzielnej grupy etnicznej na obszarze całego kraju, który zakończył się niepowodzeniem. Romowie podchodzili do akcji niechętnie, na terenie niektórych powiatów Dolnego Śląska akcja ta w ogóle nie została przeprowadzona<sup>13</sup>.

Kolejne decyzje władz centralnych odnosiły się tzw. produktywacji (zatrudnienia) Romów i osiedlenia wędrujących i koczujących grup cygańskich. Były to najważniejsze cele polityki państwa w tym zakresie.

W aktach Gminy Miedziane - Sprawy poufne 1947-1950 znajduje się pismo starosty lubańskiego Zdzisława Rutkowskiego z 24 kwietnia 1950 roku, rozesłane do burmistrzów m. Lubania i ob. Wójtów (wszystkich), Nr SP.1S/11/50 – Pomoc osiadłej ludności cygańskiej. Pismo zostało rozesłane na polecenie Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego z dnia 29 marca 1950 r. – „Wobec stwierdzonego faktu, że w trybie życia ludności cygańskiej dokonują się stale, chociaż bardzo powolne przemiany w kierunku jego stabilizacji (...)”

Podkreśla się brak wysiłków i kompletny brak zainteresowania ze strony władz lokalnych warunkami życia ludności romskiej. Należało, zatem podjąć jak najszybsze działania w celu – „(...) pełnego wciągnięcia do pracy twórczej tej części ludności. Proszę ob.ob. wójtów razie napływu ludności cygańskiej ustalenia niezbędnych dla normalnego procesu stabilizacji potrzeb ludności cygańskiej i spowodowanie, aby zostały one zaspokojone.

W szczególności należy spowodować, aby warunki mieszkaniowe zatrudnianych w uspołecznionych zakładach pracy Cyganów były takie, jak warunki innych robotników oraz aby płace tych osób odpowiadały posiadanym kwalifikacjom zawodowym.

Ludności rolniczej, która albo już się osiedliła, albo wykazuje tendencje w tym kierunku należy udzielić pomocy w najszerszym kierunku.

Osobną grupę ludności cygańskiej stanowią różnego rodzaju zespoły artystyczne przeważnie muzyczne.

Ponadto do spraw szczególnie ważnych należy zaliczyć roztoczenie właściwej opieki nad młodzieżą cygańską. Tutaj obowiązkiem władz będzie spowodowanie, aby każde dziecko cygańskie uczęszczało do szkoły.

Wobec powyższego proszę Ob. wójtów o bliższe zainteresowanie się niniejszą sprawą oraz w każdym wypadku pojawienia się ludności cygańskiej na terenie gminy natychmiast telefonicznie zawiadomić tut. Starostwo w celu otrzymania wskazówek, co do dalszego postępowania.

Starostwo należy zawiadomić przed wydaniem zezwolenia w danej miejscowości.

Jednocześnie proszę o nadsyłanie sprawozdań pisemnych do dnia 20 każdego miesiąca dotyczące życia cyganów na terenie gminy.

Sprawę powyższą proszę uważać jako szczególnie ważną za wykonanie niniejszego czynię odpowiedzialnym osobiście Ob. Wójta”<sup>14</sup>.

---

<sup>13</sup> Internacjonalizm cz...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944-1989), Wrocław - Warszawa 2011, s. 253.<sup>13</sup> Anna Lubecka, Bergitka Roma. Tożsamość kulturowa, Kraków 2005, s. 255

<sup>14</sup> AP Wrocław, Oddział w Bolesławcu, Akta gminy Miedziane, sygn. 37, s. 4.

W piśmie tym zwraca się uwagę władzom administracyjnym, że nie dokładają wystarczających starań w kwestii stabilizacji życia społeczności romskiej.

Wędrowny tryb życia Romów nie podawał się kontroli władz, usiłowano, więc zmienić go metodami administracyjnymi - „we współczesnym społeczeństwie nie może być miejsca dla koczowników”. Choć już w owym okresie ok. 25% Romów prowadziło osiadły tryb życia: ogromna ich większość to mieszkańcy Podkarpacia, przedstawiciele grup z dawna już nie wędrujących<sup>15</sup>. Przeprowadzona w grudniu 1949 roku akcja rejestracji Romów pozwoliła władzom wojewódzkim zorientować się w liczebności, rozmieszczeniu i zatrudnianiu tej ludności<sup>16</sup>.

W Polsce pierwszą akcją osiedleńczą zorganizowano w 1952 r. na mocy uchwały Prezydium Rządu (nr 452/52) „W sprawie pomocy ludności cygańskiej przy przechodzeniu na osiadły tryb życia”. Akcja zakończyła się fiaskiem, znikoma liczba Romów postanowiła skorzystać z możliwości osiedlenia się<sup>17</sup>. Za obowiązkiem przymusowego osiedlenia szła akcja obowiązku meldunku w miejscu aktualnego przebywania (akcja C). Dotyczyło to w sposób szczególny grup wędrujących, stale przemieszczających się po kraju. Przyczyny niedopełnienia obowiązków meldunkowych przez ludność romską należy upatrywać w fakcie niemal powszechnego wśród tej ludności analfabetyzmu i niechęci (poza koniecznym minimum wynikającym ze zdobywania środków do życia) kontaktów z gadziami<sup>18</sup>.

W Sprawozdaniu z akcji C przeprowadzonej wśród ludności romskiej w Lubaniu, pismo z dnia 6 października 1952 r., czytamy:

„Zgodnie z zarządzeniem Prezydium Rady Ministrów zespół II Nr II.1495/tjn/52 z dnia 2.IX.1952 r. w dniu 22 września 1952r. o godz. 8-mej przeprowadzony został na terenie miasta Lubania spis ludności cygańskiej. W skład Komisji wchodził Komendant Posterunku MO, 1 funkcjonariusz MO, 1 z Pow. BDO i przedstawiciel Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu, plus 3 osoby czynnika społecznego.

W czasie akcji ujęto 54 osoby ludności cygańskiej, wszyscy stale zamieszkali na terenie miasta Lubania. Ludność cygańska posiada już karty meldunkowe i wszyscy złożyli w czasie ankietyzacji. Aktów urodzin nie odtwarzano, wszyscy są ujęci we właściwych Urzędach Stanu Cywilnego. Zdjęć nie dokonano. Wydano jedną kartę meldunkową, 14 letniej dziewczynie, która do tej pory nie posiadała karty meldunkowej. Ludności cygańskiej koczującej na terenie powiatu nie stwierdzono w czasie akcji. Ludność cygańska ustosunkowała się pozytywnie do akcji”<sup>19</sup>.

Ustawą z 20 marca 1950 roku o terenowych organach jednolitej władzy państwowej<sup>20</sup> powołano powiatowe rady narodowe z prezydium rady narodowej jako organem wykonawczym i zarządzającym. Sprawom narodowościowym na poziomie ówczesnych powiatów zajmowały się Wydziały Spraw Wewnętrznych. W zespole archiwalnym

<sup>15</sup> J. Ficowski, *Cyganie w Polsce. Dzieje i obyczaje*, Warszawa 1989, s. 47.

<sup>16</sup> Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 2007, nr 2007/2 Ł. Sołtysik, *Romowie na Dolnym Śląsku w latach 1945-1949*, s. 212.

<sup>17</sup> A. M. Caban, *Organizacje romskie w Polsce - rzeczywistość w praktyce*, *Wschodnioznawstwo* 8, 57-69, 2014, s. 58, [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl)

<sup>18</sup> *Rocznik Wrocławski* 2006, t. 10, Ł. Sołtysik, *Romowie we Wrocławiu w latach 1945-1955*, s. 210.

<sup>19</sup> AP Wrocław, Oddział w Bolesławcu, PPRN w Lubaniu, 1950-1975, sygn. 33/1037, s. 25.

<sup>20</sup> Dz. U. Nr 14, poz. 130.

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu 1950-1975<sup>21</sup> znajdują się materiały archiwalne odnoszące się do zagadnień obcych narodowości przebywających na terenie powiatu. Są to następujące jednostki archiwalne: Zagadnienia obcych narodowości. Sprawy ochrony granicy państwowej, 1952- 55<sup>22</sup>, Sprawy narodowościowe i wyznaniowe, 1955-57<sup>23</sup>, Sprawy narodowościowe, 1953-57<sup>24</sup>. Materiał źródłowy to kwartalne ankiety, sprawozdania przygotowywane przez Referat Społeczno-Administracyjny Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, przesyłane do jednostki nadrzędnej, jakim był Wydział Społeczno – Administracyjny Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej.

Są to kwartalne sprawozdania w „zakresie zagadnień ludności cygańskiej”, wzór 9a (dla ludności romskiej). Każde Sprawozdanie składa się I części, statystycznej oraz części II, opisowej. Pierwsze sprawozdanie jest za I kwartał 1952 roku – „Uwaga. Materiał statystyczny do sporządzenia winien być zbierany przy pomocy innych wydziałów - referatów Prezydiów Rad Narodowych, lub Prezydiów Rad Narodowych, Związków Zawodowych, Związków Samopomocy Chłop.[skiej], Stowarzyszeń i innych instytucji, które potrzebnym materiałem dysponują.

Nie wolno rozpisywać żadnych ankiet, ani też przeprowadzać – żadnych akcji, któryby zmierzały przy zbieraniu materiałów statystycznych do jakiegokolwiek osobistego zaangażowania osób, których te materiały dotyczą (...)”<sup>25</sup>.

#### I –sza część statystyczna

Treść	Ilość
1. Ogólna liczba ludności cygańskiej...	43
w tym osiadłej	43
koczującej	-
2. Liczba narad z ludnością cygańską ...	-
3. Liczba konferencji międzywydziałowych, zorganizowanych przez Referat Społeczno -Administracyjny dla omówienia zagadnień ludności cygańskiej	1
4. Liczba artykułów prasie miejscowej i audycji radiowych poświęconych zagadnieniom ludności cygańskiej...	-
5. Liczba działających chórów, orkiestr, amatorskich zespołów artystycznych...	1
6. Liczba osób, którym udzielono pomocy doraźnej na sumę zł....	150 zł.
7. Ilość cyganów, którzy otrzymali pracę...	2
8. Ilość cyganów, którym przydzielono mieszkania ...	-

<sup>21</sup> AP Wrocław, Oddział w Bolesławcu, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu [dalej PPRN Lubaniu], 1950-1975.

<sup>22</sup> AP we Wrocławiu, Oddział w Bolesławcu, sygn. 33/1035.

<sup>23</sup> Op. cit., sygn. 33/1036.

<sup>24</sup> Op. cit., sygn. 33/1037.

<sup>25</sup> AP Wrocław, Oddział w Bolesławcu, PPRN w Lubaniu, 1950-1975, sygn. 33/1035, s. 1.

## II Część opisowa

-----

1. Było przekazane zarządzenie Prezydium Pow. [iatowej] rady Narodowej w 1951 r. w sprawie zatrudnienia ludności cygańskiej oraz przydzielenia im odpowiednich mieszkań.
2. Narad odnośnie korzyści osiedlenia nie było, ludność cygańska osiedlona.
3. Na sesji rady narodowej nie była stawiana tematyka w zakresie zagadnień ludności cygańskiej.
4. Na posiedzeniu Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu była omawiana sprawa zatrudnienia ludności cygańskiej.
5. Konferencja międzywydziałowa odbyła się jedna z Wydziałem Oświaty na temat udzielenia pomocy dzieciom cygańskim i likwidacja analfabetyzmu.
6. Audycji radiowej i antyków w prasie nie było.
7. Istnieje współpraca Prezydium Rady Narodowej z partiami politycznymi, Zw.[wiązkami] Zaw.[odowymi] i organizacjami społecznymi.
8. Ludność cygańska bierze udział w komitetach blokowych.
9. Pomoc kredytowa.  
a/przyznanie i wykorzystanie kredytów na 1951 r. nie było.  
b/zaplanowanych kredytów na 1952 r. nie ma
10. Stosunek ludności cygańskiej do akcji społecznych negatywny. Stopień lojalności przy wypełnianiu zarządzeń władz niezadowolający. Stosunki pomiędzy ludnością cygańską a miejscową dostateczne.
11. Ludność cygańska jest osiedlona.
12. Ludność cygańska przeważnie zatrudniona jest w Centrali Odpadów. Mieszkają prawie w śródmieściu gdzie trzymają konie i niszczą budynki”<sup>26</sup>.

W aktach Prezydium Powiatowej Rady w Lubaniu znajduje się 10 sprawozdań z lat 1952-1954 – za I, II, III i IV kwartał 1952 roku, za I, II i III kwartał 1953 roku, za I, II i III kwartał 1954 roku.

---

<sup>26</sup> AP Wrocław, Oddział w Bolesławcu, PPRN w Lubaniu, 1950-1975, sygn., 33/1035, s. 5.

Sprawozdanie

w zakresie zagadnień ludności cygańskiej za kwartał I 1954r.  
I-sza część statystyczny

<u>lp.</u>	<u>Treść</u>	<u>Ilość</u>
1.	Ogólna liczba ludności cygańskiej . . . . .	58
	w tym osiadłej . . . . .	53
	" koczującej . . . . .	---
2.	Liczba porad z ludnością cygańską . . . . .	---
3.	Liczba konferencji międzywydziałowych, zorganizowanych, zorganizowanych przez Oddział Społeczno Administracyjny dla omówienia zagadnień ludności cygańskiej . . . . .	1
4.	Liczba artykułów w prasie miejscowej i audycji radiowych poświęconych zagadnieniom ludności cygańskiej . . . . .	---
5.	Liczba działających chórów, orkiestr, amatorskich zespołów artystycznych . . . . .	1
6.	Liczba osób, którym udzielono pomocy doświadczonej na sumę zł. . . . .	---
7.	Ilość cyganów, którzy otrzymali pracę . . . . .	3
8.	Ilość cyganów, którym przydzielono mieszkanie . . . . .	---

II Część opisowa

1. Uchwalono na posiedzeniu Prezydium dnia 30.III.1954r. ażeby Wydział Gospodarki Komunalnej zbadał warunki mieszkaniowe ludności cygańskiej i przekazał ewentualnie budynki do remontu.
2. Na arad odnośnie osiedlenia nie było, ludność cygańska jest osiedlona.
3. Na sesji rady narodowej nie była stawiana tematyka w zakresie zagadnień ludności cygańskiej.
4. Na posiedzeniu Prezydium Powiatowej Rady Narodowej stawiane było zagadnienie ludności cygańskiej.
  - a. Tematyka posiedzenia było zagadnienie warunków bytowych ludności cyg.
5. Odbyły się jedna narada z Referatem Przemysku w sprawie angażowania ludności cygańskiej w Spółdzielni Kotlarz.
6. Audycji radiowych i artykułów w prasie nie było.
7. Istnieje współpraca Prezydium Powiatowej Rady Narodowej z Partiami Politycznymi, Zw. Zawodowymi i organizacjami społecznymi w zakresie zagadnień ludności cygańskiej.
8. Ludność cygańska bierze udział w komitetach blokowych.
9. Pomoc kredytowa:
  - a/ przyznanie i wykorzystanie kredytów na rok 1953 nie było.
  - b/ zaplanowanych kredytów na 1954 nie ma.
10. Stosunek ludności cygańskiej do akcji społecznych negatywny, nie biorą udziału w żadnych akcjach. Stopień lojalności przy wypełnianiu zarządzeń władz niezadowolający. Stosunki pomiędzy ludnością cygańską a miejscową są dość dobre.
11. Ludność cygańska jest osiedlona.
12. Ludność cygańska przeważnie zatrudniona jest w Centrali Odpadków Użytkowych, w Przedsiębiorstwie Rozbiórkowym i w Spółdzielni Kotlarz. Mieszkają prawie w śródmieściu, gdzie trzymają konie i krowy a tym samym niszczą budynki.

Sposządził

*[Signature]*  
Przewodniczący

Sprawozdanie przeanalizowano i sprawdzono.  
9.IV.1954r.

*[Signature]*  
Przewodniczący  
Prezydium Pow. Rady Narodowej  
Kruk Marian

Z treści tych sprawozdań wynika, że liczba ludności romskiej w Lubaniu począwszy od I kwartału 1952 roku wynosiła 43 osoby, wzrost w III kwartale tego roku do 53 osób, IV kwartał to 53 osoby, podobnie w I i II kwartale 1953 roku, III kwartał to wzrost zarejestrowanych mieszkańców do 66 osób, w roku 1954 zameldowane były 53 i 57 osoby pochodzenia romskiego. Wyjątkowy jest III kwartał 1954 roku, zarejestrowano wówczas aż 248 osoby. Nie jest wyjaśniony ten nagły wzrost liczby ludności romskiej, w części opisowej Sprawozdania nie odniesiono to tej liczby.

W każdym z tych sprawozdań ogólna liczba zarejestrowanych Romów jest tożsama z liczbą Romów osiadłych, koczujących nie zanotowano. Nie odnotowano też narad, spotkań z Romami na terenie Lubania odnośnie korzyści z przejścia na osiadły tryb życia”, bowiem „ludność cygańska jest osiedlona”. Nie podejmowano tematyki romskiej na sesjach, posiedzeniach Prezydium Powiatowej Rady Narodowej. Natomiast w omawianym okresie odbyły się narady z Referatem Zatrudnienia i Referatem Opieki Społecznej sprawach - „udzielania pomocy starcom i chorym” Nie nagrano audycji radiowych oraz nie pojawiły się w prasie lokalnej artykuły poświęcone Romom lubańskim <sup>27</sup>.

Podkreślono w sprawozdaniu współpracę Prezydium Powiatowej Rady Narodowej z partiami politycznymi, związkami zawodowymi i organami społecznymi w „zakresie zagadnień ludności cygańskiej”, współpraca prawdopodobnie polegała na realizacji zadań określonych w uchwałach rządu, takich jak – rejestracja USC (wydawanie aktów stanu cywilnych dla osób, które takich dokumentów jeszcze nie posiadały), sprawy meldunku, podjęcia pracy.

Ludność romska brała udział w komitetach blokowych (warunki zamieszkania, przydział i zasiedlanie lokali mieszkalnych).

Przydzielano pomoc kredytową dla rodzin romskich na warunkach ogólnych, w sprawozdaniach wymienia się wielkość udzielonych kredytów.

W dalszej części sprawozdań podkreśla się, że „stosunek do akcji społecznej Cyganów jest negatywny”, nie biorą udziału w żadnych akcjach, stopień lojalności przy wypełnianiu zarządzeń niezadowolający. Natomiast stosunki pomiędzy ludnością cygańską a miejscową – „jako dość dobre” lub „dostateczne”

W wszystkich sprawozdaniach lat 1952-1954 nie zanotowano Romów koczujących, przebywający Romowie na terenie miasta są osiadli.

Zatrudniani byli najczęściej w Centrali Odpadów Użytkowych, Przedsiębiorstwie Rozbiórkowym, Spółdzielni Kotlarz. Znajdowali, więc słabo płatne zajęcia. Przyczyny takiego stanu rzeczy należy upatrywać w powszechnych obawach pracodawców przy zatrudnianiu Roma a ludność ta była przy tym najczęściej niepiśmienna, „ a. Tematyką posiedzenia było zagadnienie nauczania ludności cygańskiej, która do tej chwili obecnej nie umie jeszcze pisać i czytać” <sup>28</sup> nie posiadała innych umiejętności koniecznych przy zatrudnianiu na tzw. lepszych stanowiskach. Posiadane zaś tzw. tradycyjne umiejętności np. wyrobu naczyń metalowych pozwalały na zatrudnienie w Spółdzielni Kotlarz, prowadzili

---

<sup>27</sup> W artykułach Gazetka radiowęzła oraz audycjach radiowęzła nie odnaleziono audycji o tematyce cygańskiej – AP Wrocław, Oddział w Bolesławcu, PPRN w Lubaniu, 1950-1975 sygn. 33/ 303, Artykuły gazetki własnej „Głos Lubański”, Sprawozdania zespołu redakcyjnego, 1953-1954, sygn. 33/304.

<sup>28</sup> AP we Wrocławiu, Oddział w Bolesławcu, PPRN w Lubaniu, 1950-1975, sygn. 33/1037, s. 34.



też wędrownie usługi w tym zakresie wśród okolicznej ludności, powszechne wśród Romów talenty muzyczne pozwoliły na zakładanie zespołów muzycznych oraz „granie i śpiewanie” na weselach i innych uroczystościach „gadziów”.

Przeprowadzona na terenie kraju akcja paszportyzacji (wydawanie dokumentów tożsamości) ludności romskiej w dniach 7-10 marca 1955 roku była powtórzeniem czynności z lat 1952<sup>29</sup>, w niewielkim stopniu dotyczyła Romów mieszkających w Lubaniu, ponieważ posiadali oni już dokumenty stanu cywilnego oraz dowody osobiste wydane na zasadach ogólnych.

Kierownik Oddziału Społeczno-Administracyjnego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu Jan Sidak w piśmie z dnia 22 marca 1955 r. skierowanym do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu, informował „(...)”, że w czasie trwania akcji nie było Cyganów koczujących i nie sporządzano dokumentów stanu cywilnego. Cyganie osiadli, którzy zamieszkują na terenie tut.[ejszego] powiatu posiadają akta stanu cywilnego i dowody osobiste wydawane są na zasadach ogólnych”<sup>30</sup>

Ogólnopolskie wyniki akcji (paszportyzacji) wydanych Romom dowodów tożsamości w dniach 7-10 marca 1955 roku na terenie województwa wrocławskiego kształtowały się następująco:

- osób objętych akcją, ogółem – 254, do lat 16 – 118, ponad lat 16 -136, wydanych TZT – 104, osób posiadających dokumenty tożsamości – 32, sporządzonych akt stanu cywilnego – 28, taborów – 17<sup>31</sup>.

W Lubaniu w 1955 roku zorganizowano zebranie ludności romskiej w siedzibie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej na wniosek Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej. Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych we Wrocławiu. Zebranie poświęcone było zagadnieniu zatrudnienia Romów w gospodarce uspołecznionej oraz obowiązkowi uczęszczania dzieci cygańskich do szkoły<sup>32</sup>.

Zagadnieniem życia i funkcjonowania ludności romskiej na terenie Lubania interesował się Zarząd Stowarzyszenia Cyganów Osiadłych z Siedzibą w Wałbrzychu, pismem skierowanym do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej Wydział Społeczno-Administracyjny w Lubaniu z dnia 1 kwietnia 1955 roku (już po akcji paszportyzacji) prosi o nadesłanie wykazu zamieszkałej ludności romskiej na terenie powiatu lubańskiego i informację w sprawie zatrudniania Romów w gospodarce uspołecznionej, o ilości dzieci romskich wieku szkolnym uczęszczających do szkoły. Stowarzyszenie interesowało się migracją Romów. Stowarzyszeniu zależało na informacji o każdej nowo osiadłej rodzinie romskiej. Stowarzyszenie ze swej strony zadeklarowało pomoc przez wysyłanie swoich przedstawicieli, którzy będą przeprowadzać „pogadanki uświadamiające w celu nakłonienia ludności cygańskiej do ustabilizowania ich trybu życia”<sup>33</sup>.

---

<sup>29</sup> Internacjonalizm cz...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944-1989), Wrocław - Warszawa 2011, Ł. Sołtyśnik, Romowie w polityce komunistycznych władz w Polsce (1944/1945-1989), s. 255.

<sup>30</sup> AP Wrocław, Oddział w Bolesławcu, PPRN w Lubaniu, 1950-1975, sygn. 33/1037, s. 33.

<sup>31</sup> Internacjonalizm cz...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944-1989), Wrocław - Warszawa 2011, Ł. Sołtyśnik, Romowie w polityce komunistycznych władz Polski (1944/1945-1989), s. 262-263.

<sup>32</sup> AP Wrocław, Oddział w Bolesławcu, PPRN w Lubaniu, 1950-1975, sygn. 33/1036, s. 23.

<sup>33</sup> Op. cit., s. 27.

Wykaz ludności romskiej zamieszkałej na terenie Lubania – Spis zawiera 120 zapisów, 118 nazwisk. Znajdują się następujące informacje: nazwisko i imię, data urodzenia, miejsce zamieszkania. Zapisy uszeregowane są według miejsca zamieszkania:

1. Siwak Piotr, 2. Siwak Olga, 3. Siwak Michał, 4. Kwiatkowski Kazimierz, 5. Barwinski Tadeusz, 6. Ciechowicz Benedykt, 7. Ciechowicz Apolonia, 8. Kwiatkowska Janina, 9. Kwiatkowski Bartłomiej, 10. Kwiatkowski Henryk, 11. Doliński Jan, 12. Dolińska Bronisława, 13. Dolińska Zofia, 14. Dolinka Krystyna, 15. Dolińska Bożena, 16. Dolińska Teresa, 17. Dolińska Danuta, 19. Dytłow Maria, 20. Dytłow Anna, 21. Dytłow Jakób, 22. Dytłow Adam, 23. Brzezińska Aleksandra, 24. Pawłowski Jerzy, 25. Ciechowicz Wanda, 26. Ciechowicz Zofia, 27. Cyryl Adam, 28. Cyryl Kazimiera, 29. Kurasiewicz Władysław, 30. Kurasiewicz Olga, 31. Kurasiewicz Tomasz, 32. Kurasiewicz Krystyna, 33. Kurasiewicz Stanisław, 34. Głowacka Józefa, 35. Dolińska Karolina, 36. Jodłowska Helena, 39. Jodłowska Stanisława, 40. Beiman Walenty Kazimierz, Beiman Witold Janina, 43. Siwak Władysława, 44. Siwak Stefan, 45. Siwak Mieczysław, 46. Gładysz Zofia, 47. Gładysz Stefan, 48. Gładysz Rozalia, 49. Szoma Anna, 50. Szoma Stefan, 51. Szoma Anna 52. Szoma Maria, 53. Szoma Stefan, 54. Siwak Andrzej, 55. Siwak Emilia, 56. Siwak Maria, 57. Siwak Rozalia, 58. Siwak Tekla, 59. Szoma Tomasz, 60. Pawłowska Maria, 61. Pawłowska Genowefa, 62. Pawłowska Elżbieta, 63. Pawłowski Jan, 64. Kicwak Stefan, 65. Kicwak Maria, 66. Kicwak Jan, Kicwak Michał, 68. Siwak Stefan, 69. Kicwak Anna, 70. Szoma Jerzy, 73. Siwak Teodor, 74. Siwak Franciszka, 75. Siwak Stefan, 76. Szoma Anna, 77. Szoma Tadeusz, 78. Kmon Marian, 79. Kmon Marian, 80. Kmon Ryszard, 81. Siwak Anna, 82. Szoma Maria, 83. Szoma Józef, 84. Siwak Roman, 85. Siwak Maria, Siwak Katarzyna, 87. Siwak Jan, 88. Siwak Stefan, 89. Siwak Teodor, 90. Siwak Ewa, 91. Siwak Sabina Maria, 92. Siwak Anna, 93. Szoma Michał, 94. Szoma Aniela, 95. Szoma Piotr, 96. Szoma Barbara, 97. Szoma Stefan. 98. Szoma Jan, 99. Szoma Paulina, 100. Szoma Katarzyna, 101. Szoma Maria, 102. Siwak Piotr, 103. Miksa Helena, 104. Miksa Aniela, 105. Miksa Jan Stanisław, 106. Siwak Anastazja, 107. Siwak Tekla, 108. Szoma Michał, 109. Szoma Michał, 110. Szoma Teresa, 111. Szoma Filip, 112. Szoma Jan, 113. Siwak Mirosław, 114. Góral Andrzej, 115. Szoma Maria, 116. Góral Teresa, 117. Kicwak Ewa, 118. Kicwak Maria, 119. Kicwak Piotr, Kicwak Helena<sup>34</sup>.

Ludność romska bardzo niechętnie poddawała się kontroli władz oraz ograniczeniom związanym ze swobodnym przemieszczaniem się. Dlatego też dane dotyczące ilości mieszkającej wówczas Polsce (połowa lat 50-tych XX wieku), określa się szacunkowo i jest to liczba 12 tys.<sup>35</sup>

Wedle danych Narodowego spisu powszechnego z 2002 r. liczebność mniejszości romskiej wynosiła 12 731 osób, w tym: w województwie dolnośląskim – 2 028 osób (według Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r. – 1 319),. Najliczniejsza jest grupa Bergita Roma.<sup>36</sup>

<sup>34</sup> AP Wrocław, Oddział w Bolesławcu, PPRN w Lubaniu, 1950-1975, sygn. 33/1036, s. 24, 25, 26. W wykazie brak liczby porządkowej 71 i 72.

<sup>35</sup> J. Tomaszewski, Mniejszości narodowe w Polsce w XX wieku, Warszawa 1991, s. 97.

<sup>36</sup> <https://www.gov.pl/web/mniejszości-narodowe-i-etniczne/romowie>.

W postrzeganiu Romów przez gadziów, nie zmieniło się tak wiele od wieków – Zawsze byli postrzegani jako „obcy”

„Zrazu przyjmowano ich życzliwie. Tryb życia Romów odpowiadał duchowi epoki. Przypomnijmy, iż był to czas wiecznego pielgrzymowania, kojarzonego z aktem pokuty. Egzotyczna z naszej perspektywy kultura, niezwykle stroje, zamiłowanie do muzyki, roztaczająca się wokół nich aura tajemniczości – wszystko to powodowało, że chętnie goszczeni byli na polskich dworach szlacheckich. Jednak powoli, z biegiem czasu nastawienie do Cyganów zaczęło się zmieniać. Jerzy Ficowski w książce „Cyganie na polskich drogach” podaje kilka przyczyn tego stanu rzeczy:

- Cyganie byli ludźmi wolnymi, co nie podało się ani szlachcie, ani chłopom pańszczyźnianym,
- fakt, iż zajmowali się wróżbiarstwem, co było jednoznaczne z uprawianiem czarów,
- pojawiające się coraz częściej przypadki kradzieży,
- twierdzono, że Cyganie zmyśli sobie owa historie o pielgrzymowaniu w ramach pokuty, po to by bez przeszkód kraść, rzucać uroki i próżnować (...)”<sup>37</sup>.

Wywiad, rozmowa z panią Katarzyną Ondycz-Przybyłą, asystentką edukacji romskiej przeprowadzona w Lubaniu w dniu 4 sierpnia 2021 roku.

**Integracja czy asymilacja?** – „, raczej integracja, żyją w Lubaniu od wielu lat, inni mieszkańcy zwyczajnie przyzwyczaili się do Romów a Romowie do swoich sąsiadów, (używanie określenia Cygan, nie jest dla nich obraźliwe, zależy to od kontekstu wypowiedzi). Najtrudniej jest nakłonić rodziców dzieci romskich do regularnego posyłania ich do szkoły. Wielu z młodych ludzi nie kończy edukacji nawet na poziomie podstawowym. Pojawia się wówczas problem włączęgostwa. W wielu rodzinach obowiązuje zasada w wychowaniu dzieci „, z dnia na dzień”, „,że jakoś to będzie”. Wśród młodzieży i osób starszych pojawia się, zatem problem ze znalezieniem lepiej płatnej pracy wymagającej jakiś umiejętności, u pracodawców występuje niechęć do zatrudniania Roma”.

Pani Katarzyna Ondycz-Przybyła podała liczbę mieszkających na stałe Romów w Lubaniu na około 100 osób, wielu z nich wyjeżdża zwłaszcza do Anglii, w poszukiwaniu lepiej płatnej pracy. Cześć Romów wykonuje tradycyjne zajęcia, śpiewa na uroczystościach weselnych, imprezach okolicznościowych, w restauracjach, bardzo rzadko na ulicach <sup>38</sup>.

W Lubaniu ulicznych muzykujących zespołów cygańskich się nie spotyka, pojawiają się w większych miastach np. we Wrocławiu. Ale bywają zapraszani na występy np. z okazji święta miasta, czy innych okoliczności organizowanych w Miejskim Domu Kultury, w Muzeum Regionalnym.

**Ocena przeszłości Romów?** Starsze osoby z tej społeczności wierni są nadal tradycji, widać choćby w ubiorze (kobiety w długich sukienkach czy spódnicach), zasadach poszanowania decyzji Szero-Roma, znajomość własnego języka (język ten występuje tylko w wersji mówionej).

---

<sup>37</sup> Tekst opracowali Ewelina Andrasz (Głogowscy Romowie), Artur Telwikas, <http://peku.pl/426/nie-porzucaj-wielkiej-drogi-dla-malutkiej>

<sup>38</sup> Zespół muzyczny „Kałe jakhe” (Czarne oczy).

Romowie lubańscy są w zdecydowanej większości wyznania rzymskokatolickiego, wielu też jest członkami Chrześcijańskiego Zboru Świadków Jehowy.

Pani Katarzyna Ondycz-Przybyła uważa, że z czasem, widać to już pośród młodego pokolenia związki z tradycją będą coraz słabsze na rzecz większej integracji ze społecznością lokalną.